

Аналітична записка
з питань порівняльного законодавства
щодо увічнення пам'яті полеглих учасників війн у Книгах пам'яті*

***Анотація.** В аналітичній записці викладено результати аналізу регулювання засад і принципів політики пам'яті в законодавстві іноземних держав. Визначено концептуальні підходи до реалізації політики пам'яті, основні заходи комеморації та форми меморіалізації щодо борців за незалежність та учасників війн. Акцентовано на закордонній практиці створення, збереження та ведення Книг пам'яті в національних парламентах.*

***Ключові слова:** меморіалізація, борці за незалежність держави та учасники війн, парламентський простір пам'яті, Книги пам'яті.*

Вступ

Історична пам'ять є одним із чинників формування національної ідентичності. З огляду на динамічність процесів створення історичної пам'яті, низка держав, окрім нормативних актів, ухвалює програмні документи щодо висвітлення подій минулого, збереження пам'яток, документів та інших свідчень, а також увічнення пам'яті тих, хто загинув за незалежність і суверенітет. Ця сфера діяльності органів державної влади отримала у світовому політичному дискурсі усталену назву – державна політика пам'яті*.

В умовах триваючої боротьби України за незалежність, дослідження закордонного досвіду щодо визначення принципів реалізації державної політики пам'яті, форм фізичного чи просторового втілення заходів меморіалізації в парламенті, зокрема у контексті проекту Постанови Верховної Ради України «Про створення Парламентського простору пам'яті та Парламентської книги пам'яті полеглих Захисників і Захисниць України»¹, є доцільним для винайдення балансу ідей щодо вшанування пам'яті загиблих *за незалежність і суверенітет* України.

Основна частина

Загальні положення. Законодавство щодо історичної пам'яті, зокрема увічнення пам'яті загиблих борців за незалежність та учасників війн, різниться у кожній державі, відображаючи національні наративи, історичний досвід та політичні пріоритети. Основу такого законодавства становлять закони: про історичну пам'ять², про засади діяльності інституцій для збереження національної

* Державна політика пам'яті – сукупність офіційних репрезентацій історичного минулого, комеморативних стратегій та практик, у тому числі заходів меморіалізації загиблих борців за незалежність, учасників війн.

¹ Про створення Парламентського простору пам'яті та Парламентської книги пам'яті полеглих Захисників і Захисниць України: Проект Постанови Верховної Ради України (реєстр. № 15042 від 23.02.2026). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69625>

² Ley 20/2022, de 19 de octubre, de Memoria Democrática (Закон Іспанії про демократичну пам'ять). URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2022-17099>

пам'яті³, про заходи протидії фальсифікації історії та про дні пам'яті^{**}. Предметом окремого нормативного регулювання є відносини щодо вшанування загиблих осіб, які брали участь у війнах, конфліктах та миротворчих операціях. Так, в Австралії ухвалено закони про військові меморіали національного значення (2008 року)⁴, про військовий меморіал Австралії (1980 року)⁵, про права, ставлення та підтримку ветеранів (2025 року)⁶.

Створення простору пам'яті загиблих борців за незалежність та учасників війн у парламентах має різні організаційні форми. Так, у США прийнято Закон про проєкт усної історії ветеранів (2000 року)⁷, яким Бібліотеку Конгресу уповноважено здійснювати збір, зберігання та забезпечення публічного доступу до спогадів ветеранів армії США (від Першої світової війни до новіших конфліктів та миротворчих місій), щоб надати інформацію майбутнім поколінням про реалії та жертви війн⁸. У 2016 році сфера застосування цього Закону була розширена Законом «Голоси сімей Золотої зірки» (Публічний закон 114-246)⁹, відповідно до якого дозволено збирати біографічні історії від найближчих членів родини (батьків, подружжя, братів і сестер або дітей) військовослужбовців, які пропали безвісти під час бойових дій або загинули внаслідок служби під час війни. Наразі архів Проєкту містить понад 100 000 колекцій, що робить його одним із найбільших проєктів усної історії не тільки у США, а й у світі: розповіді ветеранів у формі інтерв'ю (аудіо- та відеозаписи), оригінальних рукописних матеріалів (мемуари, листи, щоденники), творів мистецтва, оригінальних фотографій¹⁰. Збір матеріалів покладається на волонтерів, зокрема учнів віком від 15 років та студентів, за сприяння Департаменту у справах ветеранів США.

Меморіалізація як процес увічнення пам'яті, що покликана зберегти спогади про важливі події минулого та загиблих учасників цих подій, є більш поширеним способом створення простору пам'яті в парламентах. Однією з форм меморіалізації є Книги пам'яті (Books of Remembrance), до яких вносять імена тих, хто загинув за незалежність і суверенітет під час виконання службових обов'язків.

³ The Act on the Institute of National Remembrance, December 18, 1998 (Закон Польщі про Інститут національної пам'яті). URL: <https://www.legal-tools.org/doc/fc69d7/pdf/>

^{**} Закон Loi Gayssot (Франція, 1990) щодо криміналізації заперечення злочинів проти людяності; *Volkstrauertag* (День тиші) у Німеччині (Feiertagsgesetz, 1952); *Dodenherdenking* (День вшанування пам'яті загиблих) у Нідерландах (Richtlijnen, 1946).

⁴ Military Memorials of National Significance Bill 2008. URL: https://www.aph.gov.au/Parliamentary_Business/Bills_Legislation/Bills_Search_Results/Result?bId=r2969

⁵ AUSTRALIAN WAR MEMORIAL ACT 1980. URL: https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/cth/consol_act/awma1980244/

⁶ Act is the Veterans' Entitlements, Treatment and Support (Simplification and Harmonisation) Act 2025. URL: https://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/search/display/display.w3p;query=Id:%22legislation/bills/r7217_aspassed/0000%22

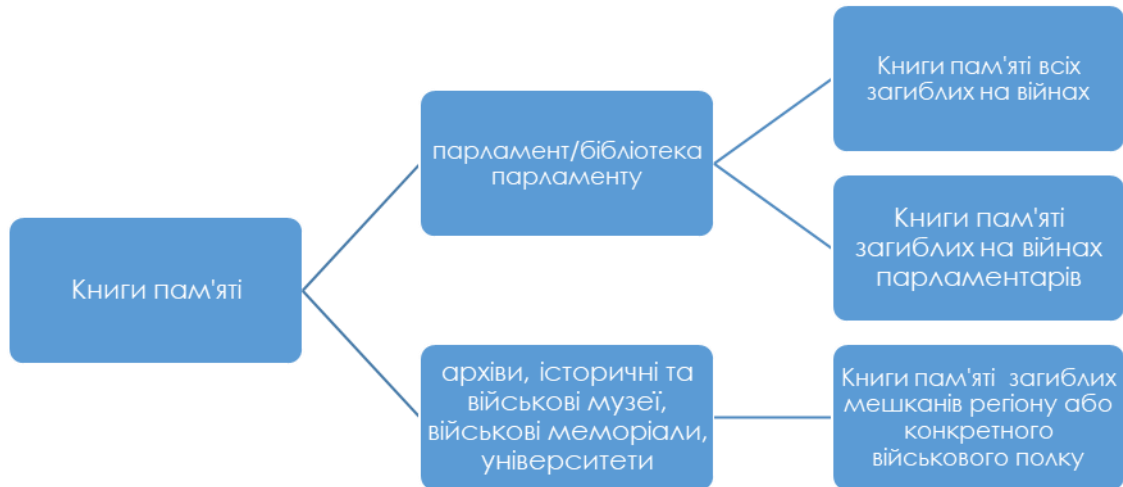
⁷ Public Law 106 - 380 - Veterans' Oral History Project Act. URL: <https://www.congress.gov/106/plaws/publ380/PLAW-106publ380.pdf>

⁸ LIBRARY OF CONGRESS COLLECTIONS POLICY STATEMENTS. Veterans History Project. URL: <https://www.loc.gov/acq/devpol/vet.pdf>

⁹ Public Law 114-246. Gold Star Families Voices Act. URL: <https://www.congress.gov/114/plaws/publ246/PLAW-114publ246.pdf>

¹⁰ Program Veterans History Project. URL: <https://www.loc.gov/programs/veterans-history-project/explore-the-collections/>

Різними у державній політиці пам'яті є підходи до обрання місць зберігання Книг пам'яті (Рис. 1):



*Рис. 1.
Книги пам'яті загиблих у війнах*

Варто зазначити, що Книгами пам'яті в парламенті вважаються не тільки видання у вигляді зброшурованих аркушів друкованого або рукописного матеріалу, що містить інформацію про загиблих, а й меморіальні таблиці у бронзі чи камені (стели, стіни). Так, у 2018 році з метою відзначення служби та жертви колишніх членів парламенту штату Квінсленд (Австралія) було створено Дошку пошани за військову службу¹¹, яку розмістили в будівлі парламенту в Брісбені, з іменами колишніх членів парламенту, які брали активну участь у військових конфліктах до 1975 року. На офіційному вебсайті парламенту оприлюднено її електронну версію. Також у парламенті штату Новий Південний Уельс з метою вшанування колишніх членів і співробітників парламенту, які служили у збройних силах Австралії під час Першої світової війни, встановлено Почесну Дошку¹². У парламенті штату Західної

¹¹ War Service Honour Board. URL: <https://www.parliament.qld.gov.au/Visit-and-learn/History/War-Service-Honour-Board>

¹² State Parliament of New South Wales Roll of Honour. URL: <https://www.monumentaustralia.org/themes/conflict/ww1/display/105998-state-parliament-of-new-south-wales-roll-of-honour>

Австралії ведеться електронний список колишніх членів парламенту, які служили у збройних силах Австралії під час Другої світової війни¹³.

У США поширеною є практика, коли замість однієї великої Книги пам'яті парламенти штатів санкціонують видання спеціальних Меморіальних Книг (*Memorial Addresses*), присвячених пам'яті видатних парламентарів, які були ветеранами або загинули під час служби. Ініціатором таких видань є Конгрес США та парламенти штатів, які ухвалюють Загальні постанови про видання *Memorial Addresses* відповідно до положень статті 723 Розділу 44 Кодексу США¹⁴.

У Палаті лордів Парламенту Великої Британії зробили три Книги пам'яті. Дві книги вшановують пам'ять колишніх парламентарів і співробітників, загиблих у Першій світовій війні, а одна книга присвячена пам'яті тих, хто загинув під час Другої світової війни¹⁵. Книги пам'яті зберігаються у Королівській галереї у Вестмінстері. Вони містять докладні ілюстровані записи з іменами, званнями та біографічними даними загиблих. Із Книгою пам'яті про учасників Другої світової війни можна ознайомитися на вебсайті парламенту¹⁶.

У Канаді Книги пам'яті зберігаються в Меморіальній палаті Вежі Миру – однієї з будівель парламенту. Наразі створено вісім книг, кожна з яких присвячена окремому військовому конфлікту або роду військ: «Перша світова війна» (містить понад 66 000 імен); «Друга світова війна» (увічнеє пам'ять про понад 44 000 осіб); «Ньюфаундленд» (увічнена пам'ять про тих, хто загинув під час приєднання провінції до Канади в 1949 році); «Бурська війна» (увічнено імена 250 загиблих) та «Нільська експедиція» (1884–1885 роки) (внесено імена 16 добровольців і 400 канадських вояжерів); «Корейська війна» (учасники конфлікту 1950–1953 років); «Торговельний флот» (внесено імена моряків, загиблих в обох світових війнах); «На службі Канади» (імена військових, які загинули під час військових та інших операцій після 1947 року, є відкритою та безстроковою); «Війна 1812 року» (найновіша книга, представлена у 2019 році, містить близько 1600 імен загиблих)¹⁷.

Існують концептуальні відмінності щодо порядку створення, ведення, способу зберігання друкованих Книг пам'яті у парламентах. На підставі аналізу законодавства й практики окремих держав Співдружності націй та США, де така форма меморіалізації загиблих захисників є поширеною, доцільно зазначити про

¹³ Members of Parliament World War II Military Service. URL: <https://www.parliament.wa.gov.au/WebCMS/WebCMS.nsf/content/hw2014wwiiservice>

¹⁴ 44 U.S.C. 723 - Memorial addresses: preparation; distribution. URL: <https://www.govinfo.gov/app/details/USCODE-2017-title44/USCODE-2017-title44-chap7-sec723>

¹⁵ House of Lords book of remembrance. URL: <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/building/cultural-collections/memorials/in-the-collection/world-war-ii/wars-lords-remembrance-books/#:~:text=The%20building%20&%20its%20collections,Second%20World%20War%20who%20died>

¹⁶ House of Lords - WW1 and WW2 Books of Remembrance. URL: <https://www.iwm.org.uk/memorials/item/memorial/66204#:~:text=Three%20illuminated%20books%20listing%20the,Costs>

¹⁷ History of the Books of Remembrance. URL: <https://veterans.gc.ca/en/remembrance/memorials/books-remembrance/history-books-remembrance>

такі відмінності щодо створення друкованих Книг пам'яті та заходів комеморації* (Рис. 2):



Рис. 2.

Відмінності також стосуються естетики виконання Книг пам'яті. Для держав Співдружності націй – це традиція рукописних рукописів, що мають високу художню цінність та встановлені стандарти. Книги створюються професійними каліграфами на тонкому пергаменті, з використанням геральдики.

У США Книги пам'яті – це традиція офіційного реєстру, зазвичай друковані типографським способом видання (*Army/Navy Registers*), нестандартизовані. Книга пам'яті парламенту штату Пенсильванія може кардинально відрізнитися за форматом від Книги пам'яті парламенту Техасу. Щоправда, у парламентах деяких штатів створено унікальні друковані реєстри та меморіальні книги, що вшановують полеглих воїнів.

Зберігання друкованих Книг пам'яті безпосередньо в будівлях національних парламентів (капітоліях у штатах США) є менш поширеним заходом порівняно з іншими формами меморіалізації, які здійснюються у державі для вшанування пам'яті загиблих на війнах. Водночас ця форма меморіалізації також має особливості (Рис. 3):

* Комеморація – це процес вшанування, ритуали та заходи, пов'язані зі зберіганням та забезпеченням доступу до інституційних форм меморіалізації.

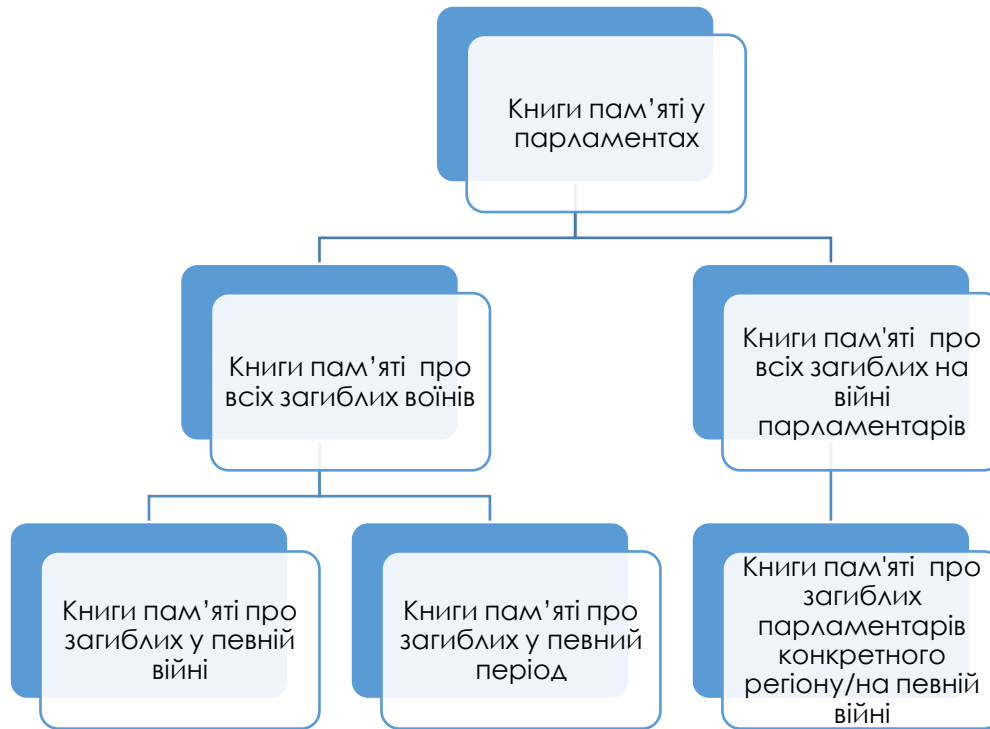


Рис. 3.

Загалом державну політику увічнення пам'яті учасників війн, конфліктів і миротворчих операцій формує та реалізує уряд, зокрема міністерство у справах ветеранів (за наявності) або департаменти у справах ветеранів національних міністерств оборони. Уповноваженими суб'єктами цієї політики є комісії (управління) із військових поховань тощо.

Низка держав для реалізації політики пам'яті створює спеціальні інституції, до обов'язків яких належить проведення досліджень (або створення умов для досліджень) та здійснення заходів, спрямованих на увічнення пам'яті, у тому числі борців за незалежність та учасників війн. Так, у Польщі одним із ключових нормативно-правових актів з питань політики пам'яті є Закон про Інститут національної пам'яті – Комісію з переслідування злочинів проти польського народу (далі – Закон)¹⁸. Цим Законом передбачено створення Інституту національної пам'яті, який здійснює збирання, зберігання, опрацювання та оприлюднення документів органів державної безпеки, а також дослідження злочинів нацистського та комуністичного режимів.

Відповідно до Закону Литви про Центр дослідження геноциду та опору жителів Литви¹⁹ створено відповідну державну установу, діяльність якої спрямована на дослідження злочинів окупаційних режимів, а також на відновлення

¹⁸ Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19981551016/O/D19981016.pdf>

¹⁹ Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro įstatymas 1997 m. birželio 5 d. Nr. VIII-238. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalact/TAR.28635AB7F3EB>

історичної правди та справедливості. Цей Центр здійснює збирання, зберігання та дослідження документів, пов'язаних із репресіями та опором окупаційним режимам, проводить наукові дослідження, а також організовує освітні та меморіальні заходи, спрямовані на увічнення пам'яті жертв репресій і борців за свободу Литви. У структурі Центру функціонують підрозділи, що здійснюють дослідження геноциду та руху опору, меморіальну діяльність і спеціальні розслідування.

Формою меморіалізації є спеціальні меморіальні видання, які фактично виконують функцію Книг пам'яті. До них належать багатотомні серійні видання, присвячені литовському партизанському руху 1944–1953 років²⁰, а також видання серії «Геноцид жителів Литви»²¹, в яких публікуються списки жертв радянських репресій і депортацій.

Варто зазначити, що Верховною Радою України прийнято Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу»²², яким визначено мету, основні принципи, завдання, правову основу державної політики національної пам'яті Українського народу, а також основні напрями діяльності суб'єктів політики національної пам'яті. Із метою забезпечення належного державного й суспільного визнання подвигу кожного, хто віддав життя за свободу і незалежність України, Кабінетом Міністрів України схвалено Концепцію вшанування пам'яті загиблих Захисників і Захисниць України та формування культури поваги і підтримки ветеранів війни до 2028 року²³. Окрім того, функціонує Український інститут національної пам'яті – центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері національної пам'яті Українського народу.

У сучасних умовах особливого значення набуває формування системного підходу до вшанування пам'яті загиблих Захисників і Захисниць України. Ідея створення у Верховній Раді України Парламентського простору пам'яті як фізичного та символічного меморіального середовища, зокрема заснування Парламентської Книги пам'яті як офіційної рукописної Меморіальної книги обумовлює доцільність дослідження досвіду організації запровадження та ведення Книги пам'яті. Найбільш показовим є досвід парламенту Канади.

Правові підстави створення та ведення Книг пам'яті у парламенті Канади.

Вісім Книг пам'яті – це ілюменовані рукописні томи, що вшановують пам'ять понад 120 000 канадців – військовослужбовців Канадських збройних сил та

²⁰ Antisovietinis pasipriešinimas 1944–1953 m. URL: <https://www.genocid.lt/centras/lt/1486/a/>

²¹ Daugiatomis tęstinis leidinys «Lietuvos gyventojų genocidas» (sovietinio genocido aukų vardynas). URL: <https://www.genocid.lt/centras/lt/1198/a/>

²² Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу : Закон України № 4579-IX від 21 серпня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text>

²³ Концепція вшанування пам'яті загиблих Захисників і Захисниць України та формування культури поваги і підтримки ветеранів війни до 2028 року : Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2025 р. № 1342-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1342-2025-%D1%80#Text>

Канадського торгового флоту, які загинули на дійсній службі у воєнний час та в інших конфліктах.

Ідею створення такого парламентського простору висловив у 1917 році прем'єр-міністр Канади Роберт Борден. У 1919 році принц Уельський заклав наріжний камінь «Вежі Миру», яку було відкрито 1 липня 1927 року. Початковий план полягав у тому, щоб вигравіювати на стінах Меморіальної палати імена загиблих у Першій світовій війні канадців. Ідея створення Книги пам'яті належить полковнику Арчеру Фортеск'ю Дугіду – ветерану Першої світової війни. Рішення та зміни до плану будівництва Вежі Миру (місце для розміщення Книги пам'яті) були прийняті парламентом. Очікувалося, що на її створення знадобиться п'ять років, а вартість становитиме 35 000 доларів. Однак, ця книга була відкрита лише 11 листопада 1942 року. На створення Книги пам'яті Другої світової війни пішло 9 років (1948–1957). Створення інших книг зайняло менше часу, за виключенням Книги «На службі Канади», яка є постійно оновлюваною.

Підставами для створення Книг пам'яті є урядові акти. У низці випадків рішення щодо формування таких книг ухвалюється у відповідь на громадську ініціативу. Міністерство у справах ветеранів, яке згідно із законодавством є уповноваженим та відповідальним державним органом за політику пам'яті, зокрема щодо спадщини та вшанування пам'яті, забезпечує реалізацію заходів меморіалізації щодо тих, хто загинув у війнах або під час миротворчих місій, навчання та інших військових операцій²⁴.

Формування кожної нової книги регламентується окремими урядовими наказами або розпорядженнями (Orders in Council), відповідно до яких експертні комісії для розробки критеріїв включення до книги імен. Відповідальність за ведення та оновлення книг покладена на Міністерство у справах ветеранів Канади, яке здійснює координацію роботи з іншими відомствами. До штату міністерства входить спеціальний каліграф, який вручну вносить нові імена.

Створення Книги пам'яті «Корейська війна» було схвалено наказом уряду Канади РС 1962-1082 від 1 серпня 1962 року. Створення Книги пам'яті «Війна 1812 року» було санкціоновано наказом уряду Канади (Order in Council) РС 2012-0744 від 31 травня 2012 року. Створення Книги пам'яті Ньюфаундленду було затверджено розпорядженням уряду Канади на виконання положень Закону про Ньюфаундленд²⁵, щоб вшанувати понад 2300 ньюфаундлендців, які загинули під час Першої та Другої світових воєн, коли острів ще не був частиною Канади.

Створення Книги пам'яті «На службі Канади» (In the Service of Canada) було схвалено наказом уряду Канади РС 2002-1250 від 18 липня 2002 року. На відміну від інших книг, які охоплюють завершені періоди конфліктів, ця книга є відкритою та безстроковою («живий документ»), що продовжує наповнюватись іменами

²⁴ Department of Veterans Affairs Act (R.S.C., 1985, c. V-1). URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/v-1/page-1.html>

²⁵ Newfoundland Act. An Act to confirm and give effect to Terms of Union agreed between Canada and Newfoundland. 23rd March 1949. URL: <https://www.solon.org/Constitutions/Canada/English/nfa.html>

загиблих героїв і сьогодні. Офіційне відкриття Книги відбулося 11 листопада 2005 року на Парламентському пагорбі в Оттаві.

Основними критеріями для внесення імен до Книги пам'яті є: приналежність до збройних сил (особа мала бути військовослужбовцем Збройних сил Канади, Канадських експедиційних сил або допоміжних підрозділів: Торговельного флоту чи Корпусу медсестер); обставини загибелі (у бою або під час виконання службових обов'язків у зоні конфлікту, смерть від поранень, хвороби або нещасних випадків, що сталися під час служби в період війни / операції); часові межі (кожна книга має чітко визначений період, за виключенням Книги «На службі Канади», яка є «активною» та до якої вносяться імена тих, хто загинув під час виконання обов'язків у мирний час, у миротворчих місіях з 1947 року до сьогодні); підтвердження записів (ім'я вноситься тільки після офіційного підтвердження від Міністерства оборони або на підставі архівних документів, що надають право на вшанування особи). Варто зазначити, що Канада використовує критерії Комісії Спільноти з військових поховань (CWGC) для визначення статусу «загиблого на війні».

Міністерство національної оборони Канади підтверджує факт служби, рід військ і обставини смерті військового, окреслює часові межі військових операцій (подій). Відповідно до військових адміністративних наказів чи директив про заходи вшанування пам'яті загиблих (Defence Administrative Orders and Directives²⁶, DAOD 5040) Міністерство національної оборони здійснює верифікацію даних перед тим, як передати їх до Міністерства у справах ветеранів. Міністерство у справах ветеранів аналізує інформацію, і тільки після цього вносить ім'я до списків книги (передає його каліграфу).

Організаційні заходи щодо відкриття, зберігання, доступу (публічної демонстрації) Книги пам'яті та інші комеморальні заходи.

У Канаді з 1942 року оригінали всіх восьми Книг пам'яті зберігаються в Меморіальній каплиці (Зала пам'яті) Вежі Миру – однієї з будівель парламенту. За охорону книг, проведення щоденної церемонії перегортання сторінок відповідає офіцер Парламентської служби охорони (PPS^{*}). Правила поводження з Книгами пам'яті (проведення церемоній відкриття, графік експонування, порядок перегортання сторінок) визначено внутрішніми правилами Парламентської служби охорони²⁷.

²⁶ DAOD 5040-0, Military History and Heritage. URL: <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/defence-administrative-orders-directives/5000-series/5040/5040-0-military-history-and-heritage.html>

^{*} Парламентська служба охорони (PPS) створена у 2015 році внаслідок реорганізації Служби охорони Сенату (1920–2015) та Служби безпеки Палати громад (1927–2015) відповідно до Закону С-59 про внесення змін до Закону про парламент Канади (Parliament of Canada Act (R.S.C., 1985)).

²⁷ Institutional report Parliamentary Protective Service. URL: <https://publicorderemergencycommission.ca/files/overview-reports/PPS.IR.00000001.pdf?t=1708797707#:~:text=The%20MOU%20pursuant%20to%20section%2079.55%20On,selection%20of%20the%20Director%20of%20the%20Service>

Церемонія є важливою частиною вшанування пам'яті, відбувається щодня рівно об 11 годині ранку. Офіцер Парламентської служби охорони у парадній формі марширує до першої Книги, вклоняється та віддає салют, перегортає сторінку книги. Ця процедура повторюється для кожної з восьми книг, щоб забезпечити перегортання кожної сторінки кожної книги раз на рік. Із цією метою розробляється спеціальний календар у координації з Міністерством у справах ветеранів. Деякі сторінки залишаються відкритими на кілька днів у річниці значущих подій²⁸. Офіцер Парламентської служби охорони постійно присутній біля Книг пам'яті для їх охорони під час доступу до них відвідувачів. Обов'язки Міністерства у справах ветеранів Канади у здійсненні урядової політики пам'яті визначені в Додатку А до Закону Канади про Міністерство у справах ветеранів.

Бібліотека Законодавчої асамблеї в Онтаріо зберігає копії чотирьох книг: Першої та Другої світових воєн, Торговельного флоту та Ньюфаундленду. Окрім того, усі томи Книг пам'яті доступні онлайн для читання та безкоштовного завантаження.

Висновки

Укоріненість в історичному минулому формує у людини почуття національної гідності та патріотизму, а також сприяє єдності народу. Меморіалізація є інструментом протидії забуттю та частиною формування національної пам'яті.

Книги пам'яті – це не лише архівні документи, а й важливі символи національної пам'яті. Їх створення властиве державам, які пройшли або брали участь у масштабних збройних конфліктах. Водночас існують концептуальні відмінності впровадження такої форми меморіалізації, як у частині способу створення Книг пам'яті, так і місць їх зберігання та забезпечення доступу до них. Так, у Польщі створено Книги пам'яті, присвячених Катинській трагедії, жертвам концтаборів та учасникам Варшавського повстання. У Німеччині до Книг пам'яті вносяться імена загиблих і зниклих безвісти, якими опікується Народна спілка Німеччини з догляду за військовими похованнями. В Ізраїлі у меморіалі Яд Вашем зберігаються «Листи свідчень», що є частиною Книги пам'яті жертв Голокосту, а також створені окремі книги-реєстри загиблих у війнах за незалежність. У Великій Британії створено Книги пам'яті, які розміщені в історичних музеях, архівах, бібліотеках, університетах (наприклад, Книга пам'яті Університету Редінга про членів університетської спільноти, які загинули у Першій світовій війні, унікальні друковані реєстри, такі як «The Roll of Honour» та алфавітні списки офіцерів, які загинули під час Першої та Другої світових воєн, тощо).

Створення Книг пам'яті та їх зберігання у будівлях парламенту також має деякі відмінності. Найбільшого поширення ця форма меморіалізації отримала у державах Співдружності націй (Велика Британія, Канада, Австралія тощо) та США.

²⁸ Activities. We protect the Parliament of Canada across multiple sites, 24 hours a day, seven days a week. URL: <https://pps.parl.ca/activities/>

У державах Співдружності націй Книга пам'яті – це священний об'єкт, що символізує зв'язок між Богом, Коронаю та жертвою війни. У США – це один із способів формування баз даних, оскільки американська традиція вшанування пам'яті загиблих більше тяжіє до монументальних стін з іменами.

Загалом схожим є порядок створення Книг пам'яті: ухвалення урядового акта, встановлення критеріїв відповідності, ініціація та подача документів, офіційна верифікація (ключовий елемент), наказ про внесення імені (включення до реєстру), ритуальне закріплення.

До спільних рис слід також віднести їх функціональне призначення. Книги пам'яті дозволяють забезпечити персоніфікацію запиту, оскільки містять імена людей та обставини, за яких вони загинули, захищаючи незалежність, суверенітет і територіальну цілісність держави. Не меншого значення мають юридичні та історичні аспекти такого документування. Записи фіксують втрати та зберігають пам'ять про захисників на державному рівні.

Запровадження Книг пам'яті має також патріотичний та дипломатичний аспекти, демонструючи іноземним делегаціям і громадянам ціну свободи, яку сплачено за незалежність.

На відміну від інших місць зберігання, розміщення Книг пам'яті у парламентах має додаткове функціональне навантаження, окрім меморіального списку. Вони служать постійним нагадуванням парламентарям про ціну людського життя, сплачену у війні, підкреслюючи той факт, що життя людей були віддані за незалежність держави, а також за ідеї та ухвалені рішення, у тому числі вищим законодавчим органом.

Боротьба за незалежність України досі триває, проте громади, родини загиблих і суспільство загалом не відкладають справу увічнення пам'яті до закінчення бойових дій. Вже зараз творяться нові практики та ритуали, які допомагають вшанувати загиблих, зафіксувати свідчення про війну. Ідея запровадження парламентського простору пам'яті заслуговує на підтримку та обумовлює доцільність звернення до успішних практик з урахуванням сучасних тенденцій цифровізації.

Окрім того, підлягають виробленню оптимальні стандарти та стратегії меморіалізації відповідно до принципів державної політики пам'яті, зокрема: залученості суспільства, публічності та ясності, правдивості та інклюзивності тощо²⁹.

Прикладом успішної практики створення Книг пам'яті в парламенті є Канада, яка перетворила Книги пам'яті з пасивного архіву на живий національний символ, інтегрований в щоденну роботу парламенту.

Основними чинники такого успіху є (Рис. 4):

²⁹ Дробович А. 10 принципів меморіалізації війни. URL: <https://uinp.gov.ua/memorializaciya/9-pryncypiv-memorializaciyi-yakouy-mozhe-buty-pamyat-pro-viynu>



Рис. 4.

Віртуальний екземпляр Книги пам'яті дозволяє переглядати цифрову копію сторінок, знаходити інформацію та завантажувати документи, що робить історію доступною для молоді.

У Канаді, починаючи з 2025 року, видання сьомої Книги «На службі Канади» стало виключно цифровим. Наразі у більшості держав видані Книги пам'яті відцифровано та трансформовано у відкриті онлайн-платформи.

**Дослідницька служба
Верховної Ради України**

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*